

»Izkazalo se je, da simpatije ameriškega predsednika niso mogle odtehtati brutalne moči Stalinovega imperija, ki je po drugi svetovni vojni pogoltnil tudi velik nekdanje habsburške monarhije«

Metod Berlec | Polona Avanzo

Znanim zgodovinarjem in nekdanjim diplomatom prof. dr. Andrejem Rahtenom smo govorili o njegovi novi knjigi, ki nosi naslov: *V prah strti prestol – Slovensko dožemanje habsburške monarhije v postimperialni dobi*.

Gospod Rahten, v zadnjem intervjuju za našo revijo smo predstavili že več vaših knjig, nazadnje – ob stopetdeseti obletnici rojstva dr. Antona Korošca leta 2022 – vašo monografijo o njem z naslovom *Anton Korošec – Slovenski državnik kraljeve Jugoslavije. Konec lanskega leta pa ste pri Celjski Mohorjevi družbi izdali novo knjigo, ki nosi naslov *V prah strti prestol* s podnaslovom *Slovensko dožemanje habsburške dinastije v postimperialni dobi*. Kot je zapisal dr. Jurij Perovšek v recenziji vaše knjige, s tem zaokrožate trojni monografski prikaz konca habsburške monarhije, slovensko-avstrijskih razhajanj in vrednostnih pogledov v slovenskem in mednarodnem prostoru na Habsburžane po njihovi ugasli moči.*

Res je, s to knjigo končujem trilogijo o slovenskem slovesu od habsburške monarhije. Hkrati pa je to tudi zgodba o tem, kako so Slovenci gledali na nekdanjo dinastijo v postimperialni dobi. Del gradiva,

 Celo tisti politiki, ki jim Franc Ferdinand svetovnonazorsko ni bil blizu, so njegov vidovdanski umor v Sarajevu obžalovali. Franc Ferdinand je vendarle nameraval odstraniti stari režim, ki je bil zaradi togosti Franca Jožefa brez vizije.

na katerem monografija temelji, je tudi avtobiografskega značaja, saj sem imel priložnost osebno poznati glavnega akterja – Otta von Habsburga.

Knjigo *V prah strti prestol* začnete s poglavjem, ki nosi naslov »Velik cesar«, se pravi s Francem Jožefom, ki je habsburški monarhiji vladal kar 68 let ter bil s tem simbol in nedvomno ključni povezovalni dejavnik te srednjeevropske državne tvorbe.

Verjetno se strinjava, da nobene tovrstne knjige ni mogoče napisati brez vsaj kratke omembe Franca Jožefa. To seveda ne pomeni, da bi se pri tem spuščali v njegovo glorifikacijo. Sam sem že večkrat ovrednotil njegovo vladanje precej kritično. 28. junija bo minilo natanko 110 let od smrti prestolonaslednika Franca Ferdinanda, v katerem so številni videli up za reformo države. Bil je pravo nasprotje svojemu stricu, ki se po dualističnem kompromisu z zmernejšim delom madžarskih liberalcev leta 1867 ni želel več odločiti za nobeno državnoopravno reformo. Celo tisti politiki, ki jim Franc Ferdinand svetovnonazorsko ni bil blizu, so zato njegov vidovdanski umor v Sarajevu obžalovali. Franc Ferdinand je vendarle nameraval odstraniti stari režim, ki je bil zaradi togosti Franca Jožefa brez vizije. Da je bil položaj še težji, pa je po sarajevskem atentatu postal prestolonaslednik takrat že 84-letnega cesarja komaj 27-letni Karel brez vsakih državiških izkušenj.

Drugemu poglavju ste dali naslov »Zaton avstrijakantov«. To je tistih, ki so do zadnjega podpirali cesarsko dinastijo. Nedvomno je bil eden takih zadnji kranjski glavar Ivan Šusteršič.

Za Šusteršiča velja podobno, kot sem prej ugotavljal za Franca Jožefa: tovrstne knjige brez omembe vloge »nekronanega vojvode kranjskega« verjetno ni mogoče napisati. Sicer sem o njem kot o vplivnem parlamentarnem voditelju in deželnem glavarju več pisal že v prvem delu trilogije z naslovom *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije*. V tretjem delu trilogije pa sem poskušal podrobneje opre-

deliti tudi sam pojem »avstrijakantov«, kot je bil v rabi že ob koncu habsburške monarhije, predvsem pa po njenem razpadu, zlasti v obdobju kraljeve Jugoslavije.

V tretjem poglavju knjige se ukvarjate z demonizacijo habsburške monarhije po njenem razpadu. Pri tem se z demonizacijo niso soočili samo Habsburžani, ampak v tistem času tudi predstavniki dveh drugih še pred nekaj leti mogočnih evropskih dinastij, kot so bili Hohenzollerni in Romanovi. Slednje so ruski boljševiki celo brutalno umorili.

Drži, prva svetovna vojna ni privedla samo do tega, da je bil v prah strt habsburški prestol, ampak so razpadli še trije imperiji: dinastiji Hohenzollern in Romanov ter z določenim zamikom tudi osmanski. Franc Ferdinand je že več let pred smrtjo napovedoval, da bo spopad Avstro-Ogrske in Rusije naposled pripeljal do tega, da bosta prestol izgubili obe vladarski hiši, zato si je prizadeval za njuno sodelovanje. Omenjene pregnane dinastije so bile nato dolgo tudi predmet različnih vrst demonizacije, v najboljšem primeru pa ignorance.

V tem poglavju opozarjate, da smo se takrat Slovenci znašli pred zahtevno nalogo, kako naj bo slovenstvo ustrezno zastopano v novih državnih simbolih, se pravi v okviru Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Gre za zgodbo, ki še vedno ni doživela epiloga. Prav včeraj sem na eni od televizij videl prispevek o tem, kako naj bi se pravilno izobešala slovenska zastava na prireditvah. Heraldичne in veksilološke dileme po prevratu leta 1918 so bile sicer še precej večje, a povsem razrešene verjetno ne bodo nikoli.

Četrtemu poglavju v knjigi ste dali naslov »Smrt na Madeiri«. V njem ste se posvetili dogodkom, ki so pripeljali do smrti zadnjega habsburškega cesarja na tem oddaljenem portugalskem otoku ... In kako je o tem pisalo takratno slovensko časopisje.

Dr. Andrej Rahten

zgodovinar in
nekdanji diplomat

Prva svetovna vojna je postavila zadnjega habsburškega vladarja Karla pred težke preizkušnje, ob njenem koncu pa je moral skupaj s celotno cesarsko družino zapustiti domovino in se zateči v Švico. Po dveh neuspešnih poskusih restavracije na Madžarskem so ga velesile izgnale na Madeiro. Zdravstveno načet že od španske gripe, v težkih finančnih razmerah, predvsem pa globoko razočaran nad odnosom politikov nekdanje skupne države je fizično in čustveno skrhan umrl 1. aprila 1922.

V petem poglavju pišete o monarhistih oziroma legitimističnem gibanju in revizionistih. Nedvomno je Karlova smrt pomenila močan udarec monarhistom vseh narodnosti nekdanje skupne države.

Nedvomno. Treba pa je poudariti, da je bilo delovanje cesarjevega sina Otta odvisno tudi od zapletenih geopolitičnih okoliščin. Versajski sistem, ki je bil sredi dvajsetih let 20. stoletja na vrhuncu svoje moči, ni dopuščal nobenih habsburških državnopravnih kombinacij, saj bi te posegle v interese glavnih francoskih zaveznic v Mali antanti, Češkoslovaške, Jugoslavije in Romunije.

Šestemu poglavju ste dali naslov »Panevropski idealisti in realisti«. V njem se ukvarjate s pojavom panevropskega gibanja, ki ga je ustanovil Richard Nikolaus grof Coudenhove-Kalergi ...

Zanimivo je, da je panevropsko gibanje zaživelo v istem letu, ko je umrl zadnji habsburški vladar Karel, sedež nove organizacije pa je bil v dunajskem Hofburgu. Otto von Habsburg se je v njej postopno uveljavil kot neke vrste naravni naslednik grofa Coudenhove-Kalergija.

V sedmem poglavju knjige pišete o legitimizmu kot prevari. Osmemu poglavju pa ste dali zelo pomenljiv naslov »Raje Hitler kot Habsburg«. Pišete o Hitlerjevem odnosu do habsburške dinastije in na drugi strani odnosu Otta von Habsburga do Hitlerja in njegovega političnega vzpona ter odnosu do same Avstrije ...

Prva svetovna vojna je postavila zadnjega habsburškega vladarja Karla pred težke preizkušnje, ob njenem koncu pa je moral skupaj s celotno cesarsko družino zapustiti domovino in se zateči v Švico.

Adolf Hitler je v Ottu von Habsburgu in njegovem dinastičnem poslanstvu videl odkrito grožnjo svojim načrtom o »tisočletnem rajhu«.

O izrazito negativnem odnosu Otta von Habsburga do nacizma je bilo že veliko napisanega. Bil je goreč nasprotnik vseh vrst totalitarizma, tik pred Hitlerjevim anšlusom Avstrije je bil pripravljen prevzeti kanclersko mesto in se postaviti na čelo boja proti nacistom. Takratni kancler Schuschnigg, intimno sicer legitimist, pa je omahoval, dokler ni bilo prepozno.

Po priključitvi Avstrije Nemčiji pa se je ta odnos med Habsburžani oziroma med Otom von Habsburgom in nacisti oziroma Hitlerjem še zaostril. Zakaj? Kako je bilo s tem?

Hitler je v Habsburgu in njegovem dinastičnem poslanstvu videl odkrito grožnjo svojim načrtom o »tisočletnem rajhu«. Otto se je skupaj z materjo Zito, ki jo je Hitlerjeva propaganda označevala za »črno vdovo«, znašel na vrhu nacističnih tiralic in sta se morala naposled umakniti iz okupirane Evrope.

Nedvomno zelo zanimivo je tudi deseto poglavje, ki ste mu dali naslov »Gostje v Beli hiši«. Pišete o delovanju Otta von Habsburga v Združenih državah Amerike, kamor je priletel julija 1940, ter o pogledih slovenskih in drugih izseljencev iz propadle Avstro-Ogrske na njegova prizadevanja po obuditvi podonavske monarhije ...

Na ruševinah versajske ureditve je za trenutek zasijal žarek upanja tudi za habsburško vrnitev, kar je začutil tudi Otto von Habsburg in se spretno zavihtel v bližino Franklina Delana Roosevelta, enega od treh ključnih mož kasneje zmagovite antihitlerjanske koalicije. Toda izkazalo se je, da simpatije ameriškega predsednika niso mogle odtehtati brutalne moči Stalinovega imperija, ki je po drugi svetovni vojni pogoltnil tudi velik nekdanje habsburške monarhije.

Kot pišete v 11. poglavju, pa se je Ottu von Habsburgu skupaj z brati ob koncu druge svetovne vojne le uspelo vrniti v rodno Avstrijo. A le za kratek čas ...

Povojni projekt Habsburgovega vračanja v Avstrijo, ki naj bi v perspektivi »navadnemu državljanu« Ottu omogočilo, da si

po demokratičnih pravilih izbori vodilno vlogo v državi, deluje z današnje perspektive bolj kot poskus iz obupa. Črno-rdeča koalicija, ki je odredila usodo druge republike, se je razhajala že zaradi vprašanja dovoljenja za Habsburgovo bivanje, kaj šele da bi kdo od ključnih igralcev mahal z možnostjo habsburške restavracije.

Dvanajstemu poglavju ste dali naslov »Odločitev za Evropo«. Začelo se je torej njegovo prizadevanje za demokratično in združeno Evropo, saj vemo, da jo je po drugi svetovni vojni t. i. železna zavesa ločila na zahodni in vzhodni del. Se pravi, na demokratični in totalitarni del ...

Po smrti grofa Coudenhove-Kalergija je Otto von Habsburg leta 1973 prevzel vodenje panevropskega gibanja, z vstopom v evropski parlament šest let kasneje pa so ambiciozni restavrasijski načrti cesarjeviča dokončno odstopili prostor realni politiki v konkurenčnem boju strankarskih povezav. Prizadevanje za padec berlinskega zidu je bila ena glavnih značilnosti Habsburgovega parlamentarnega delovanja. Na simbolni ravni se je to kazalo v njegovem predlogu, da se za države na drugi strani železne zaveske rezervira v evropskem parlamentu poseben stol, ki naj bo prazen, dokler ne bo spet vsa Evropa svobodna. Ottov predlog je bil sicer sprejet, vendar je takrat z njim požel tudi kar precej negodovanja. V njegovih izjavah ni bilo najti besede »jedrna Evropa«, Evropo je vedno pojmoval kot celoto.

V 13. poglavju pišete o postopnem vračanju Otta von Habsburga in Habsburžanov nazaj v Avstrijo. Leta 1958 je namreč, kot ste zapisali v knjigi, zvezno vlado na Dunaju pisno seznanil s stališčem, da priznava veljavne zakone avstrijske republike in se izreka za njegovega zvestega državljanja.

Drži, a kmalu nato je njegova želja po vrnitvi trčila ob zid nasprotovanja socialistov in svobodnjakov, ki so se prav v ta namen povezali v neformalno »antihabsburško« koalicijo. Šele pravna politika kanclerja Bruna Kreiskega je omogočila, da Habsburg v lastni domovini ni imel več statusa neželene osebnosti.

V 14. poglavju pišete o »neizpolnjem nem hrepenenju«. Se pravi o tem, da Ottu von Habsburgu hrepenenje po habsburškem prestolu ni nikoli povsem zapustilo. Pri tem pa citirate spomine Rude Jurčeca, med drugo svetovno vojno glavnega urednika časopisa Slovenec. Spomine, ki jih je kot politični emigrant napisal v Argentini.

Jurčecovi spomini so mi že večkrat služili kot inspiracija, najbolj pri knjigi o Antonu Korošcu. Tudi njegovi zapisi o nekdanjem cesarjeviču so zelo zanimivi. Še zlasti ko piše o njegovih stikih s koroškimi Slovenci. Del Jurčecovih navedb mi je uspelo nato tudi potrditi, saj sem dobil vpogled v zapuščino Karla Rojška, ki je pustil pomemben pečat v kulturnem življenju na Koroškem po drugi svetovni vojni. Samo v najožjem družinskem krogu pa se je ohranil tudi spomin, da je bil Rojšek dolgoletni zagovornik Otta von Habsburga in ga je večkrat tudi obiskal v njegovi vili v bavarskem Pöckingu.

Petnajsto poglavje ima naslov »Literarna odstiranja včerajšnjega sveta«, v 16. pa pišete o vabilu v Strasbourg. Če prav razumem, je ravno Otto von Habsburg omogočil takratnemu slovenskemu oporečniku dr. Francetu Bučarju tisti odmevni govor v evropskem parlamentu v Strasbourg, 20. januarja 1988?

Drži, pri nas smo si Otto von Habsburga zapomnili prav po njegovi podpori slovenski državni osamosvojitvi in demokratizaciji. Slovenijo je obiskal celo v času vojnih aktivnosti Jugoslovanske armade, čeprav so mu to številni iz varnostnih razlogov odsvetovali. V knjigi prvič odkrivam tudi zanimiva ozadja povabila Bučarju v Strasbourg, povezana z novinarjem in s kasnejšim generalnim konzulom Andrejem Novakom. Prijateljstvo med Habsburgom in Francetom Bučarjem se je po tem znamenitem nastopu v Strasbourg leta 1988 samo še krepilo. Kot je znano, je bilo na tej podlagi ob slovenski državni osamosvojitvi tudi obnovljeno Slovensko panevropsko gibanje, pokojni predsednik prve demokratično izvoljene skupščine Bučar pa še danes v Mednarodni panevropski uniji velja za eno ključnih osebnosti v sodobni zgodovini gibanja. Nedavno sem iz uredništva osrednje revije, ki jo izdaja Nemška panevropska unija, dobil prošnjo za intervju prav na to temo. V knjigi, o kateri govoriva danes, pa so tudi javnosti doslej neznani podatki o delovanju obeh državnikov, ki mi jih je posredoval nekdanji dolgoletni bavarski poslanec v evropskem parlamentu in Habsburgov tesni sodelavec Bernd Posselt.

No, naj preskočiva dve poglavji. Predzadnjemu poglavju ste dali naslov »Pogreb nesojenega monarha«. Otto von Habsburg je umrl v visoki starosti 4. julija 2011. Nedvomno je njegova smrt močno odmevala v evropski in tudi svetovni javnosti.

To lahko potrdim tudi sam. Bil sem na njegovem pogrebu na Dunaju, kjer je bilo

Biografija

vsakomur jasno, da se poslavljamo od velike zgodovinske osebnosti. Osebnosti, ki je imela vedno odprta vrata do vseh pomembnih suverenov in državnikov, z izjemo komunističnih držav. V zadnjem času se je ob opisovanju njegove vloge uveljavil zanimiv citat: Otto je bil »najboljši cesar, ki ga Habsburžani nikoli niso imeli«. Gre za posrečeno domislico britanskega zgodovinarja Martyna Radyja, ki je nedavno izdal monumentalno delo o Habsburžanih kot »svetovni sili«. Prav z Radyjevimi besedami je na okrogli mizi ob odprtju razstave o zadnjem habsburškem prestolonasledniku 20. oktobra lani sklenil svoje razmišljanje tudi veleposlanik Gergely Pröhle, direktor budimpeštanske ustanove, ki nosi Ottovo ime in je skupaj z Lisztovim inštitutom v Ljubljani tudi pripravila omenjeno razstavo. Kot je dejal uvodni

govornik na okrogli mizi Lojze Peterle, se moramo zavedati, da imamo poleg ustanovnih očetov »evropske ideje« tudi očete »evropske združitve«, med katerimi je gotovo prednjačil prav Otto. V knjigi je objavljen tudi del njegove korespondence, med drugim znameniti faks iz leta 1991, s katerim je na dan proslave ob slovenski državni samostojnosti čestital Slovincem za zgodovinski uspeh.

To zanimivo knjigo pa sklenete s poglavjem, ki ste mu dali naslov »Duh feldmaršala Radetzkega«, to je z današnjim odnosom Slovencev do habsburške dinastije!?

Ob prevratu, ko je habsburška dinastija v slovenski politični publicistiki praktično čez noč postala narodni sovražnik, so bili žrtev nacionalistično navdihnjene »deavstrizacije« tudi številni spomeniki. Med njimi tudi oba, ki sta bila postavljena v Ljubljani v spomin na feldmaršala Radetzkega. Res je, da smo bili pred postavitvijo njegove kopije pred Tivolskim gradom celo priča ostrim polemikam, češ da bi bil to nevaren precedens za postavljanje »avstrijskih« spomenikov v Mariboru. A danes je podoba Habsburžanov v slovenskih očeh vendarle drugačna, kot je bila v desetletjih po razpadu podonavske monarhije. To je predvsem posledica intenzivnih raziskav v treh desetletjih od nastanka samostojne slovenske države, osvobojenih takšnih in drugačnih režimskih prioritet. Tako danes v palači nekdanjega deželnega predsednika Vojvodine Kranjske uraduje predsednica Republike Slovenije Nataša Pirc Musar, ki organizira svoje podkaste pod portretom Elizabete Bavarske, širšemu svetu znane kot cesarice Sisi. Poznamo pa tudi njeno izjavo,

Andrej Rahten se je rodil 4. marca 1973 v Celju. Po končani gimnaziji se je leta 1991 vpisal na študij zgodovine na Filozofski fakulteti v Ljubljani. V študijskem letu 1994/1995 je kot štipendist ustanove Österreichischer Akademischer Austauschdienst študiral na Univerzi v Celovcu. V okviru podiplomskega študija je več mesecev raziskoval v dunajskih arhivih, kot štipendist Deutscher Akademischer Austauschdienst pa tudi na Jugovzhodnem inštitutu v Münchnu. Po vpisu na doktorski študij je v letih 1999–2001 deloval na Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Novembra 2000 je na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani obranil doktorsko disertacijo z naslovom Dr. Janko Brejc (1869–1934). Politična biografija. Za disertacijo je bil nagrajen z zlatim znakom ZRC SAZU.

Leta 1999 se je vključil v Slovensko panevropsko gibanje – slovensko vejo najstarejše civilnodružbene organizacije za Združeno Evropo – in leta 2000 postal podpredsednik. Decembra 2004 in znova decembra 2009 je bil na generalni skupščini v Strasbourg uimenovan za člana predsedstva Mednarodne panevropske unije, obkraj za petletni mandat. Aprila 2001 se je zaposlil na Ministrstvu RS za zunanje zadeve, kjer je bil dejaven v Kabinetu ministra, od aprila 2003 pa v Centru za raziskave. Decembra 2004 je bil imenovan za svetovalca za zunanjo politiko v Kabinetu predsednika vlade, kjer je deloval do junija 2008.

Po vrnitvi na ZRC SAZU je deloval na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa. Leta 2012 je bil imenovan za predsednika Strateškega sveta za zunanje zadeve, septembra 2013 pa je nastopil štiriletni mandat veleposlanika Republike Slovenije na Dunaju. Za svoje veleposlaniško delo je prejel veliki zlati častni znak za zasluge za Republiko Avstrijo na traku in posebno priznanje župana Mesta Dunaja. Na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru je bil leta 2015 imenovan za rednega profesorja, leta 2019 za senatorja, od leta 2023 pa je predstojnik Oddelka za zgodovino. Od leta 2019 je tudi dopisni član Avstrijske akademije znanosti.

da ni samo prva slovenska predsednica, ampak tudi prva ženska, ki vlada Sloveniji po Mariji Tereziji. Kot je znano, so Mariji Tereziji v Šenčurju leta 2008 celo postavili spomenik, kar je bil lep dokaz, da lahko na našo preteklost gledamo tudi bolj sproščeno. [D]

Danes je podoba Habsburžanov v slovenskih očeh vendarle drugačna, kot je bila v desetletjih po razpadu podonavske monarhije. To je predvsem posledica intenzivnih raziskav v treh desetletjih od nastanka samostojne slovenske države, osvobojenih takšnih in drugačnih režimskih prioritet.